

І.П.Печенко

**РІЗНОВІКОВА ВЗАЄМОДІЯ ВИХОВАНЦІВ КОМПЛЕКСУ
„ШКОЛА – ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД”
ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить, що кожен народ має свою власну національну систему виховання й освіти, яка склалася впродовж довгого історичного шляху розвитку. Українська національна система виховання завжди виступала і виступає як самобутнє культурно-історичне явище, але водночас є складовою світового і західноєвропейського процесу. Перебудова освіти ґрунтується насамперед на концепції середньої загальноосвітньої національної школи України, за якою головна мета школи – формування і розвиток особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, системою наукових знань про природу, людину, суспільство, з почуттям національної самовідданості, готової до вибору свого місця в житті.

У 1996 році в Україні було прийнято Закон про освіту, який визначив усі напрями діяльності освітянської галузі, чітко окреслив коло обов'язків кожної її ланки (дошкільної, загальної, середньої, професійно-технічної, вищої освіти тощо).

Важливу роль у становленні системи освіти відіграла Державна програма „Освіта” („Україна XXI століття”). Водночас з метою визначення стратегічного напрямку розвитку освітянської сфери розроблено „Національну доктрину розвитку освіти в Україні”. Це науковий документ, який визначає стратегію і основні напрями розвитку освіти. Її реалізація має забезпечити перехід до випереджувального розвитку освіти, її гуманістично-інноваційну спрямованість, пріоритетність освіти серед інших сфер соціального життя країни. За цим документом головна мета української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадського суспільства.

У липні 2001 року був прийнятий важливий документ державного значення Закон „Про дошкільну освіту”, що є законом прямої дії. Це закон – інноваційний, він сприятиме подальшому розвитку дошкілля в Україні. Цей документ визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи дошкільної освіти, яке забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

Ситуація в галузі подальшого розвитку системи освіти визначилася в зв'язку з переходом з 2000 року на чотирирічний термін навчання в початковій школі, яке розпочинається з 6-річного віку. За Концепцією 12-річної середньої загальноосвітньої школи, перехід на 12-річне навчання

здійснюватиметься поступово. Цей процес потребує пильної уваги науковців для коригування шляхів і форм реалізації Закону „Про загальну середню освіту” (1999). О.Я.Савченко зазначає, що у зв’язку з цим „особливо гостро постають завдання наступності – забезпечення продовження в школі того фізичного, психічного, соціального, мовленнєвого розвитку дитини, який має забезпечувати дошкілля” [6, 58]. Сучасні учені (Л.В.Артемova, А.М.Богуш, В.Г.Кузь, З.П.Плохій, Т.І.Поніманська) зазначають, що якісна шкільна освіта неможлива без належної підготовки дітей до школи. Разом з тим, педагогічний процес школи не може обмежуватися лише навчанням, а шкільне життя має бути повноцінним дитячим життям.

Отже, сьогодні назріла проблема пошуку нових підходів до організації навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах, які б забезпечували безперервну якісну освіту і соціальний захист дитинства. Тому великого значення набувають педагогічні пошуки оптимізації діяльності нових типів освітніх закладів, підвищення їх соціальної ролі.

Прагнення забезпечити дітей передшкільною освітою, перехід до 12-річного навчання робить нині актуальною проблему створення освітніх закладів, які одночасно здійснюють навчання і виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, тобто навчально-виховних комплексів „Школа – дошкільний заклад”. За словами В.Г.Кременя, „традиційний тип школи має поступитися місцем навчально-виховному комплексу; його розвивальні можливості полягають у наступності, в наскрізному науковому підході, практичній спрямованості. Навчально-виховний комплекс забезпечує безперервність освіти і створює адаптивні умови при переході учня від одного ступеня до іншого, професійно орієнтує і передпрофесійно готує випускників [4, 21].

Особливої ваги створення навчально-виховного комплексу набуває в сільських районах, де навчається половина дітей усієї країни та спостерігаються негативні тенденції до закриття малокомплектних шкіл і дошкільних закладів через недостатню кількість їх контингенту. „Школа в невеликому та ще й віддаленому пункті, – зазначав В.О.Сухомлинський, – потрібна не тільки учням, а й їхнім учителям, бо являє собою нерідко єдине джерело культури” [7, 96].

У педагогічній спадщині Павлиського мислителя знаходимо обґрунтування виховної ролі взаємодії і спілкування дітей різного віку один з одним, його значення і вплив на розвиток цілої низки позитивних сторін особистості як молодших, так і старших дітей. Найскладніші виховні завдання успішно вирішуються в різновіковому об’єднанні дітей: діти вчаться уважно ставитися до старших, турбуватися про менших, набувають комунікативних навичок. Наслідування старших, імітації їхньої поведінки молодшими дітьми – це, по суті, відображення, яке полягає у привабливості позиції старшого, і прагнення молодших до дорослості. У процесі різновікового спілкування можливим стає взаємовиховання і взаємонавчання, коли діти як молодші, так і старші, „оволодівають складними практичними вміннями і навичками, передають один одному знання й досвід...” [7, 596] В.О.Сухомлинський

наголошував, що педагог має турбуватися, щоб його вихованці були і вихователями. Він писав: „Третина століття роботи у школі переконала мене в тому, що людина найкраще виховується тоді, коли вона виховує інших, турбується про іншу людину” [7, 597]. Проведене нами дослідження ще раз підтвердило дієвість цього педагогічного постулату, демонструючи ефективність виховання в умовах об’єднання дітей різного віку. Старші стосовно молодших є досвідченішими, вихованішими, свого роду наставниками. У свою чергу, малята стежать за вчинками, поведінкою і діяльністю старших. Будь-які проблеми, що виникають, стають спільними. Дошкільнята ставляться до старших з довірою, легко підкоряються їм, намагаються копіювати, наслідувати їх. При цьому система зв’язків „дошкільник – школяр” неминуче отримує розвиток у зворотному напрямку „школяр – дошкільник”. Так, у нашому дослідженні школярі були поставлені в позицію не просто виконавців, учасників, а й організаторів. Це відповідало потребам віку. В цій ролі вони були відповідальними за доручену справу і самопочуття молодших дітей. У співробітництві з дошкільниками проявляються і закріплюються на практиці особистісні, морально-ціннісні переконання школярів. І така активна життєва позиція більш вмілого, більш дорослого нікого із старших не залишає пасивним, індіферентним.

Як показало наше дослідження, молодші діти в умовах різновікового спілкування і взаємодії при правильному їх регулюванні не перекладають на себе роль завжди опікуваних. Адже старші не нав’язують своїх поглядів, прислухаються до бажань малюків, враховують їх, радяться з ними, пояснюють малюкам незрозуміле, звертаються за допомогою. Від старших дітей значною мірою залежить, що і як наслідуватимуть менші, їм дається право похвалити, пояснити, показати, зацікавити або стримати, заспокоїти малого. Така позиція – позиція партнерів – з радістю і вдячністю приймається молодшими. Тому вони з усією відповідальністю проявляють готовність до різновікового спілкування, визнаючи провідну роль і авторитет старших.

Вчені (О.М.Леонтєв, А.В.Мудрик, Л.Новикова, Д.Б.Ельконін) установили, що для дітей необхідне спілкування з різними категоріями дорослих людей, зі старшими та молодшими дітьми.

Так, на думку О.Л.Кононко, „розвиток стосунків між дитиною і людьми, які її оточують (дорослими та однолітками), нагадує „вулицю з двостороннім рухом”: малюк не тільки запозичує в дорослого форми і засоби реагування на різні події і ситуації, а й пильно спостерігає за тим, аби щоразу, коли він копіює цю форму як еталонну, дорослий помічав і фіксував це, схвалюючи його поведінку. Отже, дорослий контролює виконання дошкільником моральних норм, а дитина сподівається на контроль з боку дорослого” [3, 17]. За умови наявності широкого кола різновікового спілкування дитина виконує різні соціальні ролі: і молодшого, і старшого товариша, і рівного з дорослими партнера, тобто, дитина виробляє лінію поведінки в різних нерегламентованих життєвих ситуаціях, набуває соціального досвіду і таким чином ефективніше соціалізується.

Дитяче співтовариство є носієм дитячої субкультури, яка також виконує функції первинної соціалізації дитини. Самі діти ще з раннього віку мають свої „власні (не сформульовані) концепції особистості, поведінки і взаємин з дорослими”. У їхній концепції відображається вплив менталітету нації у світлі особливостей конкретної сім’ї, дошкільного закладу, школи, товариства ровесників. Їх вплив на процес виховання визначається саме цими уявленнями, які зумовлюють активність дітей, їхнє ставлення до самих себе, до навколишнього світу, до інших людей. Доречним тут буде згадати слова І.Кона: „При всій залежності від дорослих світ дитинства володіє певною психологічною автономією, і ця своєрідна дитяча культура, точніше – субкультура, повинна бути сприйнята зсередини, а не просто пояснення функціонально, як підготовка до майбутнього дорослого життя” [1, 47].

Дитяча субкультура – змістовий простір цінностей, установок, способів діяльності та форм спілкування, що здійснюються в дитячих співтовариствах. Вона становить для дитини особливий психологічний простір, завдяки якому дитина набуває „соціальної компетентності в групі рівних” (Р.Харре). На думку О.Л.Кононко, „феномен дитячої субкультури надає значущості власним зусиллям малюка в освоєнні життєвого простору, його вмінні „вимірювати”, обживати цей простір власним тілом, почуттями, думками, досвідом. Це арена апробування дитиною своїх сил, міри своєї життєздатності, вміння не лише вижити, а й продуктивно, радісно жити поряд з однолітками” [2, 7].

Для сільської дитини сусіди-ровесники – „не тільки середовище життєдіяльності, але й сильний фактор соціалізації” [5,71]. У цьому спілкуванні діти отримують різні уявлення про життєві цінності, дізнаються про інший, відмінний від сімейного, стиль життя, засвоюють норми і стиль поведінки. Вони при звичаються до певного пласта культури, а також до дитячої субкультури, оскільки „обмінюються з сусідами-ровесниками новою інформацією, дитячим фольклором, засвоюють нові види позитивних і негативних соціальних санкцій, пізнають у соціальній практиці, за які особистісні та поведінкові прояви ці санкції застосовуються товариством ровесників” [5, 71]. Тому важливою, на нашу думку, є необхідність пошуку результативних моделей самостійного переймання соціального досвіду молодим поколінням. Сучасні концепції розглядають дитину як соціокультурний індивід, який постійно розвивається і змінюється. Новий педагогічний пошук дає розуміння виховання як системи, що постійно розвивається, де дитина має рівні права та можливості з дорослими на соціальний, психічний, культурний розвиток як особистість й індивід. Форми виховання, які організовувалися в освітніх закладах, подекуди і в наш час, абсолютно не співвідносяться з соціальною ситуацією та з реальним життям дитини. Як бачимо, сама методика виховання потребує соціалізації.

Отже, різновікове об’єднання є чинником, який найефективніше впливає на соціальний і психічний розвиток дитини, за умови його доцільного і цілеспрямованого включення у педагогічний процес. Взаємодія в різновіковому об’єднанні дітей виконує функцію соціального захисту:

допомога старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності, захист і підтримка тих школярів, які не можуть реалізувати себе з різних причин у колективі ровесників; забезпечення відповідного емоційного самопочуття кожного вихованця, оскільки створюється можливість спілкуватися з тим віком, з яким себе комфортніше почуває. Різновіковий колектив вирішує завдання більш ранньої педагогізації дітей, набуття ними елементарних навичок педагогічного спілкування, оскільки „створює стійку ситуацію, до якої одночасно залучені педагогічні заходи і соціальні зв'язки” (О.Л.Кононко). Саме життя висуває на перший план проблему спеціально організованого спілкування школярів і дошкільників. Правильна його постановка сприяє здійсненню завдань всебічного розвитку та соціалізації дітей обох вікових груп.

Список використаних джерел

1. Кон И.С. К этнографическому изучению мира детства // Сов. педагогика. – 1981. – №9. – С.44-48.
2. Кононко О.Л. Дитяча субкультура як цінність і складова особистісно орієнтованої освіти // Дошкільне виховання. – 2001. – №12. – С.6-9.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (у дошкільному дитинстві). – К.: Освіта, 1998. – 225с.
4. Кремень В. Сучасна освіта в контексті реформування // Учитель. – 1998. – №2. – С.18-21.
5. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. Учебное пособие для студентов. – М.: Институт практической психологии, 1997. – 365с.
6. Савченко О.Я. Обговорюється проблема: Перехід до 12-річного навчання // Дошкільне виховання. – 2000. – № 4. – С.3-8.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. – К.: Рад. школа.